

A M. Kir. Csendőrség a Második Világháború hadműveleteiben

Az elmúlt évi konferencián már elhangzott egy előadás a csendőrségről a második világháború éveiben. A múlt évi előadás elsősorban az 1941-1945 közötti évek „hagyományos” csendőri tevékenységével foglalkozott, vagyis a közrendvédelem kérdéseivel. A csendőrség – a Délvidék kivételével – békeszolgálatot látott el 1944-ig. Az ország területén eddig ellenséges akciók nem voltak, eltérést a békeszolgálatról az jelentett, hogy a csendőrök is felléptek a közellátást veszélyeztető cselekmények ellen, vagyis a feketekereskedelem, az árdrágítás és csempészés ellen is.

Az 1944-es esztendőből megváltozott a helyzet. A háború elérte az ország keleti határszakaszát és elkezdődtek az ország ellen a nagyméretű légitámadások. Az ország fokozatosan hadművelleti terület lett. A magyar katonai vezetés a csendőrséget is felhasználta az ország területét elérő hadműveletekben. Eddig csak a Szovjetunió területén folyó hadműveleteknél kerültek a tábori csendőrök alkalmazásra és a Délvidéken változott meg a szolgálatellátás jellege, mivel az egyre szaporodó partizánakciók súlyosan veszélyeztették a bácskai lakosság életét és az országrész nyugalalmát.

1944. első felében a Kárpátok előterében folytak a hadműveletek, majd a román átállással nemcsak a kárpátaljai határmenti megyék, hanem az erdélyi részek is veszélybe kerültek. A határközelben lévő csendőrörsök váratlanul kerültek a háború viharába.

A későbbiek során a csendőrség iskolái, tanzászlóaljai, majd a hátravont csendőrörsökből alakult csendőr karhatalmi zászlóaljak kerültek bevetésre.

A katonai vezetés sok esetben nem vette figyelembe a csendőrség adottságait és így indokolatlanul veszteségeknek tette ki a csendőröket. A csendőrség fegyverzete, kiképzése és tapasztalatai a közbiztonsági szolgálat ellátására voltak alkalmasak.

A csendőr alakulatok a fenti problémák ellenére mint katonák jól megállták a helyüket a frontszolgálatban.

Érdemes megemlíteni, hogy a Vereckei szorosnál egy csendőr zászlóalj tartott ki utolsónak ötven százalékos veszteséggel, Budapest védelmében 160 csendőrtiszt és háromezer tiszthelyettes és tiszt esett el, a nyugati magyar határt pedig 1945. áprilisában egy csendőr alakulat hagyta el utolsónak.

Amikor a háború viharja elérte a magyar határokat, a csendőrség örsei is részesei lettek a keleti országrész területén megkezdődött elkeseredett harcoknak.

Az erdélyi területen folyó védelmi hadműveletekben a csendőrség alakulatai a honvédség csapataival együtt küzdöttek a túlerőben lévő szovjet csapatok ellen. A makacs ellenállás e területen részben azért vált általánossá, mivel a szovjet hadsereget követő román alakulatok és a román nacionalista bandák Erdély magyar lakossága és a magyar hadifoglyok soraiban számos helyen tömeggyilkosságokat követtek el.

A sepsiszentgyörgyi Székely Határvadász Zászlóaljat 1944. augusztus 18-a után besorolták a Keleti Kárpátokat védő magyar csapatok soraiba. A határvadászok által őrzött határszakasz ellenőrzését a csendőrörsök vették át. 1944. augusztus 30-án a csendőrörsök állományából alakított védelmi csoport megkísérelte megállítani az Uz völgyében és más pontokon a szovjet támadást. A bátor, de sikertelen kísérletnél Fekete Pál csendőr alezredes parancsnokkal az élén az egész csoport elpusztult.

A tragikus kelet-magyarországi hadműveletek során számos csendőr alakulatnak jutott hasonló sors.

A nagyváradai Csendőriskola, illetve Tanzászlóalj ebben az időben öt századból állt. Az 1. század negyven év körüli, családos törzsőrmesterekből állt, akik az iskola elvégzése után vizsgázott törzsőrmesterekként őrsparancsnoki beosztást kaptak volna. A 2. századba tartozók a járőrvezetői tanfolyamon a közbiztonsági szolgálat önálló ellátására készültek. A 3., 4. és 5. század próbacsendőrokből állt, akiket nemrég vettek fel a testületbe.

1944. szeptemberében a tanzászlóaljat – az őrsparancsnoki század kivételével – a Dél-Erdély védemét ellátó honvéd egységek megerősítésére szétszegték és harcba vetették. Két hét után Révész Károly őrmester – a 3. század oktatósegédje – futárként Nagyváradra érkezett és elmondta, hogy százada Tordánál harcolt az első vonalban. Lőszer utánpótlásuk nem volt és csak végső szükségben tüzelhettek, amelynek következtében sok halottjuk és sebesültjük volt.

Aradnál állomásozott a tanzászlóalj másik része. Legtöbbször a legveszélyesebb helyeken vetették be, ahol erősítésre vagy pótlásra volt szükség. Így a tanzászlóalj századai a túlerővel szemben hamar felmorzsolódtak és csak kisebb részei éltek túl a súlyos harcokat.

Komoly harc folyt Nagyváradért. A város védelmében részt vett a Kulcsár József százados vezette rendőr és csendőr vegyes alakulat. A csendőr főerő Garay százados vezetésével a városközpontot védte a három oldalról támadó szovjet túlerővel szemben. Itt semmisítették meg a csendőrök egy szovjet páncéltörő ágyús üteget és két harckocsit.

Csanádpalotát 1944. szeptember 24-én a szovjet csapatok elfoglalták, az első községet az ún. trianoni határon belül. Másnap egy csendőr rohamosztág megkísérelte a község visszafoglalását, azonban kísérletük a túlerő miatt kudarcba fulladt.

A csendőrség alakulatai közül érdemes kiemelni az ungvári csendőrzászlóalj részvételét a magyarországi harcokból.

Az 1. hadseregparancsnokság az ungvári csendőriskolát a honvédelmi miniszter engedélyével 1944. október 6-án délután riadóztatta. Elrendelte, hogy a „tanzászlóalj összes fegyverével, lőszerével, tűzgépével, három napi élelemmel és főzőláddákkal felszerelve...várja a csapatszállító gépkocsik érkezését”. A zászlóaljnak akkor két tanzázada volt, mindegyik négy szakaszra oszlott. Egy tanzázadba három tiszt, kilenc tiszthelyettes és százhusz csendőr tartozott. Tüzerejük egy géppuskából, három golyószóróból, öt géppisztolyból, százötven puskából és tizenkét pisztolyból állt.

A tíz csapatszállító gépkocsi 23 óra 30 perckor érkezett meg. Ez a tanzászlóaljat Vezérszállásra, a 13. hadosztály parancsnokságára vitte, ahová reggel 6 órakor érkezett meg. A hadosztály parancsnoka, Hankovszky Gyula vezérőrnagy a tanzászlóaljat azonnal bevetette a Vereckei-szorosban azzal a feladattal, hogy „tartóztassák fel a szovjet előretörést!” Dr. Toldy-Hantay Elemér százados, a zászlóalj ideiglenes parancsnoka, gyenge fegyverzetük miatt nem vállalta a felelősséget az „esetleges súlyos veszteségekért.” A vezérőrnagy azonban az ellenvetéssel nem törődött, írásbeli parancsot adott mindkét csendőrszázad parancsnokának és rövid „végeztem”-mel útjára bocsátotta őket.

A tanzászlóalj 1. százada Toldy-Hantay százados vezetése alatt Alsó-Vereckétől, míg a 2. század Kövendy Károly főhadnagy parancsnoksága alatt Felső-Vereckétől keletre egy alkalmas árok mentén foglalt védelmi állást. A honvédség vonala a csendőrök mögött 2-3 km-rel hátrább húzódt.

A páncélosokkal megerősített szovjet csapatok október 7-én délután kezdtek támadni. Páncélosok indultak az 1. század ellen. A csendőrök kézigránatokkal védekeztek és két harckocsit mozgásképtelenné tettek. Utána megjelent a szovjet gyalogság, de az 1. század vonalán nem tudott áttörni. A küzdelem másnap is folytatódott. A súlyos veszteségek miatt az esti szürkületben a század kénytelen volt az Árpád-vonalba visszahúzódní, ahol újabb védelmi körletet kapott. Másnap hajnalban már ott is támadtak a szovjet egységek. A csendőrök lőszere elfogyott, és estére feladták védőállásukat. Hajnalban megérkezett a lőszerutánpótlás és a hadosztály szigorú parancsa: a csendőrszázad minden áron foglalja vissza az Árpád-vonal általuk feladott szakaszát! A csendőrök teljesítették a rájuk bízott feladatot, de Sarudy László zászlós negyven csendőrrel ott maradt Buzsora aljában örökre. A környéken nyolcvannégy szovjet halottat számoltak meg. Az 1. század még tíz napig tartotta a vonal neki kijelölt részét.

Október 7-én a 2. század védelmi körletét is megtámadták a szovjet egységek. A csendőrök egyetlen géppuskáját itt aknátalálát érte és megsemmisült. A századparancsnok a tartalékszakaszt is bevetette, de ez sem segített. Az aknavetőók által megtizedelt soraikat az ellenség annyira megközelítette, hogy csupán kézigránatokkal tudtak védekezni. A bekerítés veszélye is erősödött, egyre több ellenséges egység került a hátukba. Ekkor a 2. század parancsnoka gyülekezőt rendelt el a falu nyugati részén, ahonnan visszavonultak a honvédek vonalába.

Az 1944. őszén megindult fegyverszüneti tárgyalásokban, illetve azok biztosításában több csendőrtisztnek jelentős szerepe volt.

Kudar Lajos csendőr ezredes, a BM Államvédelmi Központ vezetője és két beosztottja, Nyerges Pál és Korondi Béla csendőr századosok vitték át a delegációt a szlovák partizánokhoz, ahonnan a delegáció szovjet repülőgépen Moszkvába ment és 1944. október 11-én aláírta az előzetes fegyverszüneti megállapodást.

A honvédség és a csendőrség alakulatai nem voltak kellően felkészítve a fegyverszünetre, így a németek és a nyilasok rövid idő alatt kezükbe kaparintották a vezetést és megghiúsították a fegyverszünet végrehajtását.

A budapesti csendőrlaktanyában két karhatalmi csendőrzászlóalj alakult a már kiürített területekről összevont csendőrőrsök legénységéből, egyenként 300-500 fő létszámmal, géppuskákkal felszerelve. Az egyik csendőrzászlóalj parancsnoka Takács Sándor csendőr százados, a másik zászlóalj parancsnoka Kara László csendőr százados volt.

A csendőr karhatalmi erőnek a parancsnoka vitéz Temesvári Endre vezérőrnagy volt. „15-én este 22 órakor Temesvári jelentette a belügyminisztériumnak, hogy a karhatalmi Csendőrség hű maradt a kormányzóhoz”. Ezért másnap a kora reggeli órákban Temesvárit a németek letartóztatták és a Gestapo Istenhegyi út 2. szám alatt levő főhadiszállására hurcolták. Így a csendőr karhatalom vezető nélkül maradt.

A Budapesten állomásozó egységek semmiféle parancsot vagy utasítást nem kaptak a követendő magatartás tekintetében.

A rosszul előkészített fegyverszünet a németeknek kedvezett. Október 16-án reggel elhurcolták Király Gyula csendőr ezredest is, aki akkor a belügyminisztérium közbiztonsági osztályának volt a vezetője. Ő adott parancsot rádión keresztül a kormányzó fiának elrablása után a határmenti és repülőtéri csendőrőrsöknek, hogy „ifj. Horthy Miklos kihurcolását az országból fegyveres közbelépéssel is meg kell

akadályozni”. Ugyanakkor tartóztatták le a németek Kudar Lajos csendőr ezredest is, akit a Svábhegyre szállítottak, ahol a Gestapo 1944. karácsony estéjén agyonverte.

A háború utolsó szakaszában a csendőrség alakulatai részesei voltak a németek elkecseregetett utóvédharcainak, így sorsuk a pusztulás és hadifogság lett.

A szovjet hadsereg 2. és 3. Ukrán Frontjának egységei 1944. december 24-én körülférták Budapestet és ezzel megkezdődött a főváros 52 napos ostroma.

A csendőrség számos alakulata került a budapesti ostromgyűrűbe. Erről tudósítanak 1945. március 10-én az 1. hadtest jelentései:

„A m. kir. csendőrség részéről öt teljes zászlóalj vett részt a védelmi harcokban: a galántai, a zilahi, a székelyudvarhelyi, a besztercei és a pécsi zászlóalj. Csendőrségi felügyelői adat szerint Szilárdy Gyula ezredes parancsnoksága alatt 3000 csendőr és 160 tiszt veszett oda Budapest védelmében.”

A budapesti védelmi harcok részesei voltak még az elfoglalt területek őrséiből, valamint az ungvári és nagyváradi tanzászlóaljak megmaradt csendőreiből szervezett két karhatalmi zászlóalj is. Ezek az alakulatok azonban hiányos fegyverzetük és csökkent létszámuk következtében nem képviselték az elnevezésükkel arányban álló katonai erőt.

A több hónapos ostrom során a felmentési kísérletek elakadtával a Budán rekedt német és magyar erők helyzete kilátástalanná vált. Az egyetlen, még működő híradó eszközük a csendőr rádió volt. Ez február 12-én sugározta utolsó adását, amelynek üzenete többek között a következő volt:

„A királyi vár romjai között teljesen körül vagyunk zárva. Kenyerünk, vizünk már napok óta nincs. Életünkkel leszámoltunk, sorsunkat a jó Istenre bíztuk.”

1945. február 13-án este a német és magyar egységek megpróbálták kitörni az ostromgyűrűből. Magyar részről a háromszáz főre apadt egyetemi rohamzászlóalj küzdött az élen. Néhány német páncélos támogatta őket, de azok csakhamar elakadtak. A kitörő él parancsnoka Nagy Zsombor csendőr százados volt. Útirányuk a Széna téren át az Olasz Fásorhoz vezetett. Innen a túlélők a fogaskerekű mentén a Svábhegyre húzódtak. Estére egy részük elérte a János-hegyi kilátót.

Február 14-én hajnalban a budajenői erdőből kilépve futva indultak a magyar-német front irányába. A környéken beásott szovjet harckocsik géppuskatűz alá vették őket. Nagy Zsombor csendőr százados az egyetemi rohamzászlóalj utolsó parancsnoka is elesett néhány kilométerre a magyar vonal előtt. A kitörők közül csupán tizenegy magyar érte el a német vonalat, köztük egyetlen csendőr, Komár Andor hadnagy.

A magyarországi hadműveletek során a honvédség alakulatai mellett az elkecseregetett védelmi harcokban felmorzsolódtak a rendvédelmi szervek alakulatai is.

A Dunántúlon működő csendőr járőrtárs-iskolák hallgatóiból alakult 1944. nyarán a kaposvári csendőrzászlóalj. A zászlóalj Reviczky alezredes parancsnoksága alatt egyesítette a lenti, letenyei, főherceglaki és kaposvári tanzászlóaljakat. 1944. októberében a zászlóaljat Barcs és a Dráva térségében a partizánok ellen vetették be. 1945. januárjában a Marcali körül harcokban a zászlóalj elvesztette állománya közel felét. Márciusra már csak 30 fő maradt. A zászlóaljhoz tartozó négyszáz önkéntes levante is hasonló sorsra jutott. A Balaton és Mogyoród község közötti harcok után a zászlóalj maradványát a Szent László hadosztályba sorolták be.

A háborús veszteségek miatt 1942-ben Galántán állították fel az első sorcsendőr zászlóaljat, mely három puskás, egy keréppáros, egy könnyű harckocsis és egy nehézfegyver századból állt.

Ezt az alakulatot Csepel-szigeten vetették be először, majd 1944. decemberében a budai vár védelmében harcolt és itt elpusztult. Az ugyancsak Galántán szervezett 2. zászlóalj 1945. márciusában Ausztriába vonult vissza, ahol szovjet hadifogságba esett. A 3. zászlóalj, mely újoncokból és a visszavonult őrsök állományából szerveződött, 1945. elején Németországba települt, hogy korszerű fegyverzettel ellátva kerüljön bevetésre. Azonban 1945. április 7-én amerikai fogságba esett a zászlóalj személyi állománya.

A csendőrség története az 1941-től 1945-ig terjedő háborús évek ezernyi viszontagsága és súlyos veszteségei után így végződött.

Dr. Keserű István

VIII. Rendvédelem-történeti Tudományos Konferencia

1996. Október 29 - November 1.

A Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság kiadványa, 1988.